

Zachować dla przyszłych pokoleń. Sprawozdanie z prac konserwatorsko- -restauratorskich prowadzonych w roku 2017 przy rękopisie karaimskim JSul.I.28

Małgorzata Pronobis-Gajdzis

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
Wydział Sztuk Pięknych

**To Preserve for the Future. Report on the Conservation-
-Restoration Treatment of the Karaim Manuscript JSul.I.28 in 2017**

Summary: This report provides information on the conservation work on a Karaim manuscript carried out by the author and financed by the Ministry of Culture and National Heritage.

Keywords: Karaim manuscripts, conservation and restoration of Karaim manuscripts, Karaim written heritage

Niniejszy komunikat jest sprawozdaniem z przebiegu prac konserwatorsko-restauratorskich prowadzonych przeze mnie w 2017 r. w ramach projektu realizowanego przez Związek Karaimów Polskich z dotacji celowej Ministerstwa Kultury i Sztuki.

Konserwacji-restauracji poddano rękopis karaimski w formie kodeksu zawierający tzw. *medżumę*, zbiór utworów karaimskiej literatury ludowej z 1864 r. z Teodozji na Krymie, ozn. nr inw. I/28. Rękopis jest częścią kolekcji Józefa Sulimowicza, ważnej postaci w karaimskiej historii, dzięki bibliofilskim

zamiłowaniom którego udało się uchronić przed rozproszeniem znaczną liczbę starych druków oraz rękopisów karaimskich i stworzyć znaczącą kolekcję karaimików.

Cała ta kolekcja jest unikatowa. Kodeksy są nośnikami zabytku kultury niematerialnej, tj. języka karaimskiego wraz z jego nieistniejącymi już wymarłymi narzeczami (wpisane na listę języków wymarłych UNESCO). Ponadto wiele elementów kolekcji jest unikatowych w warstwie tekstowej, np. pochodzące się z Krymu *medżumy* (9 wol.), czyli rękopiśmienne zeszyty/broszury, będące unikatowymi przykładami rękopisów karaimskich niezwiązanych bezpośrednio z religią. Zawierają one piosenki i przyśpiewki, żartobliwe rymowanki, bajki, zagadki, przysłowia i inną twórczość ludową, przepowiednie, wróżby, a także utwory okolicznościowe, towarzyszące ważnym wydarzeniom, takie jak pobór do wojska, wizyty dostojników itp. Jest to bogate źródło wiedzy o karaimskiej kulturze, obyczajach i tradycjach. Niektóre rękopisy tego rodzaju są opatrzone nazwiskiem kopisty, jednak większość *medżum* to dzieła anonimowe, zapelniane się z biegiem lat. W ubiegłych latach poddano konserwacji kilka obiektów tego rodzaju, m.in. rękopis I/06 mający charakterystyczną formę bloku-notesu. Są to późne rękopisy (od połowy XIX w. do początków wieku XX), dlatego wykorzystywano do ich sporządzenia również gotowe notesy z papieru zeszytowego, ozdabiając niekiedy strony naklejkami czy tzw. kalkomaniami, jak ma to miejsce w *medżumie* nr inw. I.21, której konserwacja przewidziana jest na rok przyszły.

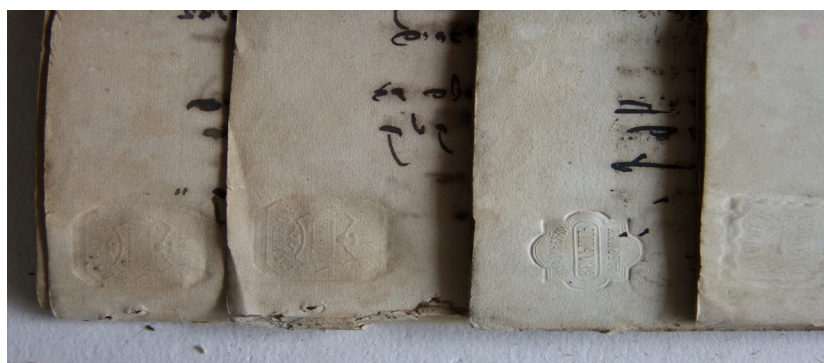
Konserwowany-restaurowany rękopis to *medżuma*, zbiór utworów karaimskiej literatury ludowej z Krymu. Rękopis zawiera bogaty wybór utworów zarówno lokalnej, krymskiej literatury ludowej (karaimskiej, tatarskiej, a także krymczackiej), jak i literatury z anatolijskiego kręgu kulturowego, znanej z terenu Turcji i Azerbejdżanu, jak np. pieśni Aszyka Gariba, poezje Gevheriego. Do zbioru został włączony także poemat dydaktyczno-moralistyczny *Adam oglany* („Syn człowieczy”) XVIII-wiecznego uczonego karaimskiego z Krymu, Mordechaja Kazaza, uważany za najstarszy przykład krymskokaraimskiej literatury świeckiej.

Obiekt powstał na Krymie w Teodozji. Kopistą rękopisu był Azaria syn Hillela Babowicz. Mimo podobieństwa nazwiska, nie był spokrewniony z Simchą Babowiczem, pierwszym oficjalnym karaimskim zwierzchnikiem religijnym (hachamem), z którym podczas podróży po Krymie spotkał się Adam Mickiewicz, lecz wywodził się z rodziny Eru-Chadży¹. Oprócz swojego

¹ Informacje pochodzą od Anny Sulimowicz.

podpisu umieścił on w *medzumie* (np. na k 81 verso) także daty (a nawet pory dnia) zakończenia prac nad jej poszczególnymi partiami, co pozwala określić czas powstania najstarszej części obiektu na rok 1864 (dokładnie miesiąc adar roku 5624, czyli przełom lutego i marca 1864 r.). Ostatnie uzupełnienia powstały po 1885 r.

Rękopis spisany został atramentem, obecnie w kolorze ciemnobrązowym, na papierze maszynowym welinowym z ślepyimi wyciskami znaków papierniczych – zidentyfikowano trzy różne odciski stempeli (Ryc. 1).

Ryc. 1. Ślepe wyciski znajdujące się na papierach użytych jako podłoże pisarskie rękopisu

Tekst zapisano dwustronnie na 299 kartach o wymiarach 155 × 210 mm. Pismo jest równe, pisane wprawną ręką, układ tekstu równoległy do grzbietu składek (forma notesu). Na kilkunastu kartach, głównie na dolnych marginesach, znajdują się uwagi ołówkiem naniesione przez bibliofila i turkologa, J. Sulimowicza, dotyczą one identyfikacji kopisty i czasu powstania manuskryptu. Karty złożono w 19 składek, zszyto na 4 sznurkowe zwięzy systemem na okrętkę. Blok oprawiono. Z oprawy zachowało się wyłącznie skórzane obleczenie w kolorze brązowo-czerwonym.

Stan zachowania rękopisu należało określić jako zły. Papierowe karty bloku były brudne z zaplamieniami, zaciekami, osłabione strukturalnie, z drobnymi ubytkami i przedarciami, głównie przy krawędziach i w grzbietach składek. Konstrukcja praktycznie przestała istnieć. Brak opakowania ochronnego dodatkowo narażał obiekt na działanie szkodliwych czynników zewnętrznych – zarówno mechanicznych, jak i fizyko-chemicznych. Przyspieszało to

niszczenie tego cennego obiektu. Rękopis wymagał zatem natychmiastowej ingerencji konserwatorskiej.

Głównym zadaniem konserwatorskim było zachowanie artefaktu dla przyszłych pokoleń poprzez utrwalenie jego materialnej struktury oraz zahamowanie procesów destrukcji. Założeniem konserwatorskim było powstrzymanie się od działań niekoniecznych, np. wyeliminowania istniejących zniszczeń, które w żaden sposób nie stanowią już zagrożenia dla materii obiektu. W podejściu do nawarstwień historycznych w pierwszej kolejności kierowano się zasadą, zgodnie z którą w konserwacji – restauracji zabytków należy usunąć tylko to, co działa na obiekt niszcząco.

Prace konserwatorskie-restauratorskie obejmowały oczyszczenie mechaniczne i chemiczne obiektu. W zintegrowanych działaniach starano się połączyć jak najwięcej procesów. Zabieg oczyszczania chemicznego połączono z uzupełnieniem ubytków, wzmocnieniem strukturalnym i powierzchniowym, odkwaszeniem. Obiekt wymagał także działań z zakresu rekonstrukcji. Prace te dotyczyły oprawy, co wymagało odtworzenia brakujących elementów. W obu przypadkach zdecydowano o wykonaniu rekonstrukcji tzw. konserwatorskiej, tj. o znaczeniu konstrukcyjnym, obojętnej estetycznie, „nie konkurującej” z oryginałem.

Wszystkie prowadzone przy obiekcie prace zdokumentowano w sposób opisowy i fotograficzny, co zostało szczegółowo przedstawione w dokumentacji z przebiegu prac konserwatorsko-restauratorskich wykonanej według obowiązujących standardów branżowych.